

Engelli De Yaşanır Engeller De Aşılır: Görme Engelliler

Sibel GÜRBÜZ ¹

Arif ÇİÇEK ²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı görme engelli bireylerin sosyal hayatta karşılaştığı güçlükler sebebiyle sosyal dışlanmışlıklarını ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizinin yapıldığı bu çalışmada görme engelli bireylerin erişilebilirlik, istihdam, eğitim, ulaşım/trafik, sağlık ve rehabilitasyon alanlarında belli güçlüklerle karşılaştığı sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle erişilebilirlikte görme engelli bireylerin buldukları çevrede yol, kaldırım, geçit gibi unsurların engeline uygun düzenlemelerin bulunmadığı görülmekte ayrıca trafikte sesli sistemin olmaması görme engelli bireylerin ulaşım alanından dışlanmasına sebep olmaktadır. Eğitimde ise gerekli materyallerin eksikliği, eğitimci eksikliği gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. İstihdam alanında iş yapamaz gözüyle bakılan bu bireyler iş gücünün dışına itilmesine sebep olmakta sağlık alanında ise yeterli hizmet alamadıkları görülmektedir. Görme engelli bireylerin rehabilitasyon alanında ihtiyaç duyduğu araç gereçlerin karşılanmaması ise bu bireyleri evlerine bağımlı hale getirmektedir. Bu güçlükleri en aza indirmede belli uygulamalar yapıldığı ancak istenen sonuca ulaşamadığı ve bu durum görme engelli bireylerin sosyal hayatın bu alanlarından dışlanmasına sebep olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Görme engelli, Güçlük, Sosyal dışlanmışlık, Sosyoloji

¹ Araştırmacı/Yazar, sbl_grbz_1993@hotmail.com, 0009-0002-1571-245X

² Dr. Öğrt. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, arifcicek@gumushane.edu.tr
ORCID:0000-0003-0225-5296

Disabled People Also Grow Old Obstacles Can Also Be Overcome: Visually Impaired People

ABSTRACT

The purpose of this work visually impaireds social life encountered due to difficulties revealing their social exclusion. In the research, was conducted which is a qualitative research method document analysis. Descriptive concent analysis in this study was carried out visually impaireds, accesibility, employment, education, transportation, areas was conducted difficulties conclusion has been reached. These difficulties to minimize certain applications but it seems that the desired result is not achieved. This is pure shows the result exclusion of the visually impaireds from certain ares of social life. Especially in it is observed that there are no regulations suitable for the obstruction of elements such as roads sidewalks passage in the enviroment where visually impaired individuals are located. The absence of a sound system in the some traffic leads to the exclusion of visually impaired individuald from the transportation-whit problems such as lack of metarials lack of educators. It is accepted that visually impaired individuals are unable to do work in the field of employment and it is seen that they cause exclusion in the field of employment in the field of health. It is concluded that they don't receive adequate services. Failure to meet tools needed by visually impaired people in the field of rehabilitation transportation makes these individuals depent on their homes.

Keywords: Disabled, Visually impaired, Difficulty, Social exclusion, Sociology

1. GİRİŞ

Toplumların kültürlerine, yaşayış şekillerine, fiziksel yapılarına göre ayrımlar bulunmaktadır. Aynı toplum içindeki insanlarda dahi belli düzeylerde farklılıklar olabilmektedir. Biyolojik, fizyolojik ya da anatomik yapıdan kaynaklanan bu farklılıklardan biri de engelliliktir. Engelli nüfusu azımsanmayacak bir orana sahiptir. Bu bağlamda engellilik tüm insanlığı ilgilendiren bir olgu olarak ele alınmaktadır. Dünya nüfusunun %15'ini engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu da yaklaşık olarak dünya genelindeki nüfusun bir milyara yakınına kapsamaktadır. Türkiye'deki engelli oranına bakıldığında ise ülke nüfusunun %6,9'unu oluşturmakta ve bu da yaklaşık olarak beş milyon insana denk gelmektedir.

Engellilik, doğuştan veya sonradan oluşabilen herhangi bir yeti kaybı olarak tanımlanmaktadır. Engellilik ortaya çıkma durumlarına göre çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Bunlar; görme, işitme, ortopedik, zihinsel, dil ve konuşma, süregelen hastalık olarak genellikle altı grupta toplanmaktadır. Herhangi bir nedenle doğuştan veya sonradan bireyin gözünün kısmen ya da tamamen görmemesi olarak tanımlanan görme engellilik bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Görme engelli bireyler topluma katılımında birçok güçlükle karşılaşmaktadır. Güçlük; zorluk, engel olarak tanımlanmaktadır ki görme engelli bireyler sosyal hayatta başta erişilebilirlik olmakla birlikte, istihdam, eğitim, ulaşım gibi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Görme engelli bireylerin karşılaştığı bu güçlükler onların toplumdan dışlanmalarına da sebep olmaktadır.

Sosyal dışlanma, dezavantajlı grupların toplumla bütünleşememesi olarak tanımlanmaktadır. Genel bir biçimde, belirli bireylerin veya grupların yapısal ve kişisel gerekçelere bağlı olarak mekânsal anlamda olmasa da sosyal katılım

anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ve bu toplumdaki yurttaşlığa ilişkin normal eylemlere katılamamaları olarak ifade edilmektedir. (Sapançalı, 2005: 53) Yoksulluk, yaşlılık, engellilik gibi dezavantajlı grupların dışlanmaya maruz kaldığı bilinmektedir. Görme engelli bireylerde sağlık, fiziki koşullara erişim, eğitim gibi konularda sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadırlar.

Birçok disiplinin sosyal dışlanma olgusunu ele aldığı bilinmektedir ve bunların başında da sosyoloji gelmektedir. Bu bağlamda engellilik sosyolojisi; dışlanmaya, izolasyona, ayrımcılığa uğramaya, ötekileştirilmeye ve marjinalleştirilmeye karşı sistemli mücadelelerin geliştirilmesinde ve sadece engelli bireyleri değil toplumdaki tüm dezavantajlı grupları anlamada ve açıklamada önemli bir destek alanı olmaktadır. (Burcu, 2015: 319)

Bu çalışmada ilk olarak engellilik tanımları ve türlerinin neler olduğuna daha sonra engellilik sosyolojisine son olarak da çalışmanın ana konusu olan görme engelli bireylerin sosyal hayatta karşılaştığı güçlükler nedeniyle sosyal dışlanmışlıklarına değinilecektir.

2. ENGELLİLİK TANIMLARI ve ENGELLİLİK TÜRLERİ

Türk Dil Kurumu engelliliği, “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse” olarak tanımlanmaktadır (<http://sozluk.gov.tr>). Erişim Tarihi: 14.11.2022

Ülkemizdeki Engelliler Yasasının tanımına göre ise engelli; “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetelerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlanmaktadır. (5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 3/c)

Öztürk’ün engelli tanımı ise; doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmaktadır. (Öztürk, 2013:17)

Dünya Sağlık Örgütü ise engellilik kavramını üç farklı şekilde tanımlamaktadır. (Ayaydın, 2015: 4)

Özürlülük: Fiziksel ve zihinsel yeti kaybını ifade etmekte olan bu tanım sağlığın bozulması sonucu ortaya çıkan yetersizlikten kaynaklanan bir yeteneğin normale oranla azalması veya kaybedilmesi olarak ifade edilmektedir.

Yetersizlik: Fizyolojik, psikolojik veya anatomik yapının kaybını ya da normalden sapmasını tanımlanmaktadır.

Engellilik: Özürlülük veya yetersizlik sebebiyle kişinin cinsiyet, yaş, sosyal ve kültürel düzeyine göre normal kabul edilen yaşam gereksinimlerini yerine getirememesi anlamında tanımlanmaktadır.

Sosyolojik açıdan engellilik tanımına bakıldığında ise; engelli olan bireyleri göz ardı eden ya da çok az dikkate değer bulan ve dolayısıyla çoğunluğun katıldığı toplumsal etkinliklerden dışlayan toplumsal düzenin inşa ettiği hareket kısıtlaması ya da dezavantajlılık durumu olarak tanımlanmaktadır. (Burcu, 2015: 319) Bu tanıma bakıldığında tüm tanımlardan farklı bir bakış açısı ile engelliliği tanımladığı görülmektedir. Sosyolojik tanımda, engelli bireyin içinde bulunduğu toplum

tarafından ötekileştirilmesi, göz ardı edilmesi, toplum tarafından engellenmesi olarak tanımlandığı görülmektedir.

2.1. Engelliğin Gruplandırılması

Engellilik ortaya çıkma durumlarına göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Genel olarak bu sınıflandırma altı grupta toplanmaktadır. Bunlar; zihinsel engelli, işitme engelli, görme engelli, ortopedik engelli, dil ve konuşma engelli, süregelen hastalık olarak gruplandırılmaktadır.

Ortopedik engelli; kas ve iskelet yapısında fonksiyon kaybı ve eksikliği bulunan kişi olarak tanımlanmaktadır. (Kaya ve Sarı, 2018: 20) Bireylerde kas güçsüzlüğü, felç, serabelpalsi ve spinabifidanın yanı sıra bedensel uzuvlarda kısalık veya fazlalık varsa da bireyler bu kategoride değerlendirilmektedir. (Öztürk, 2011: 18) Ortopedik engelliler, engelli grupları arasında sayıca fazla olan gruplar arasında gelmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında veri sistemine kayıtlı ve hayatta olan engellilerin engel gruplarına göre dağılımında, ortopedik engelli 311.131 kişi ve oran olarak %13,78 olduğu görülmektedir. (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022)

Zihinsel engelli; bireyde doğum öncesi, sırası ve sonrasındaki gelişim sürecinde birtakım nedenlerden dolayı fonksiyon ve gelişim sisteminde ortaya çıkan gerileme, durma ve uyumsuz davranışlarda geriliğin yaşandığı engellilik olarak tanımlanmaktadır. (Kalkan, 2018: 7) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni verilerine bakıldığında zihinsel engelli bireyler engelli grupları içerisinde 385.313 kişi sayısı ve %17,07 oranına sahip olduğu görülmektedir. (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022)

Görme engelli; bireyin tek gözünün ya da iki gözünün kısmen veya tamamen görme işlevini yerine getirememesi olarak tanımlanmaktadır. Renk körlüğü, gece körlüğü yaşayanlar ve göz protezi kullanan kişiler de görme engelli olarak tanımlanmaktadır. (Çulhacık, 2020: 4) Ülkemizde ise görme engelinin iki çeşit tanımı yapılmaktadır; bunlar yasal tanım ve eğitsel tanımdır.

Yasal tanımda hiç görmeyen (kör), tüm düzeltmeler yapıldıktan sonra görme gücünün 1/10'ine yani 20/200'lik görme keskinliğine ya da daha azına sahip olan ya da görme alanı yirmi derecelik açıyı aşmayan kişilere denir. (Görme Engelliler Sosyo-Ekonomik ve Girişimcilik Düzeyi Analizi Araştırması, 2018: 9) Bu tanımda 20/200 ifadesi hiç görmeyen bir bireyin 60 cm gibi bir mesafeden görebildiğini normal bir bireyin 6 m mesafeden görebilmesidir. Yasal tanıma göre az gören ise, tüm düzeltmelerle birlikte görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan kişilere denilmektedir. (Görme Engelliler Sosyo-Ekonomik ve Girişimcilik Düzeyi Analizi Araştırması, 2018: 9) Az gören tanımda ki 20/70 ve 20/200 ifadesi ise normal bir bireyin 6 m mesafeden gördüğünü az gören bir birey 2 m ile 6 m mesafeden görebilmesidir.

Eğitsel tanımda hiç görmeyen (kör), çevrenin ve objelerin algılanmasında dokunma oryantasyonuna cevap veren, eğitimde dokunsal ve işitsel materyallere ihtiyaç duyan ve görme gücünden yararlanamayan bireye denir. Eğitsel açıdan az gören ise; görme duyusunu kullanan, görmesini iyileştirmek için optik araç gereçlere ve çevresel düzenlemelere ihtiyaç duyabilen bireye denir. (Aile Eğitim Rehberi Görme Engelli Çocuklar, 2014: 21)

En sık rastlanan görme bozukluklarına tamamen görmeme (körlük) ve kısmi görme ile gece körlüğü, renk körlüğü, astigmat, hipermetrop, miyop, presbiyopi gibi kırma bozuklukları örnek verilebilir. (Bektaş, 2021: 15) Görme kaybı doğum öncesi, doğum anı, doğum sonrası, kalıtım yoluyla ve doğal yollarla gerçekleşebilmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik verilerine bakıldığında görme engelli bireyler engelli grupları içerisinde 215.076 kişi sayısı ve %9,53 oranına sahip olduğu görülmektedir. (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022)

İşitme engelli; bireyin duyma işlevinin kısmen ya da tamamen gerçekleştirilememesi olarak tanımlanmaktadır. İşitme kaybı çok hafif dereceden çok ağır dereceye veya tamamen işitmeye kadar geniş bir spektrumda değerlendirilir. (Birglary, 2021: 13) İşitme kaybının derecesi bireyin dil gelişimini etkilemektedir. Dil gelişiminin geri olması bireyin iletişim kurmasını zorlaştırmaktadır.

İşitme kaybı seviyelerine göre gruplandırıldığında hafif (21-35 desibel arası), orta (36-70 desibel arası), ileri (71-90 desibel arası) ve çok ileri (90 desibel üzeri) derecede işitme engelliler olarak ayrılmaktadır. (Seyyar, 2015: 33)

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik verilerine bakıldığında işitme engelli bireyler engelli grupları içerisinde 179.867 kişi sayısı ve %7,97 oranına sahip olduğu görülmektedir. (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022)

Dil ve konuşma engelli; Konuşamayan, konuşmasında ya da hızında bozukluk olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyin işitme engelini olması dil gelişimini ve konuşmasını etkilemektedir. İşitme engeli ile dünyaya gelen birey etrafındaki sesleri duymadığı için anlamlı cümleler kuramaz, dilsel güçlük ve konuşma güçlüğü ile karşı karşıya kalır. (Akçamete, 1993: 2) Yetersiz işitme ve dil becerileri nedeniyle söyleneni yazmada, duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etmede güçlük çeker. (MEB, 2008)

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik verilerine bakıldığında dil ve konuşma engelli bireyler engelli grupları arasında 33.686 kişi sayısı ve %1,49 oranına sahip olduğu görülmektedir. (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022)

Süregelen hastalık; sürekli bakım ve tedavi gerektiren, kişinin işlev ve fonksiyonlarının bozulmasına yol açan hastalık olarak tanımlanmaktadır. Süregelen hastalıklar; kalp ve damar rahatsızlıkları, kan hastalıkları, cilt ve deri rahatsızlıkları, solunum sistemi rahatsızlıkları, sindirim sistemi rahatsızlıkları, idrar yolu ile üreme organı rahatsızlıkları, kanser, ruhsal davranış bozukluğu, endokrin, sinir sistemi rahatsızlıkları vb. gibi hastalıklardır. (Öztürk, 2011: 19) Kapsadığı hastalık ve rahatsızlıklara bakıldığında engelli grupları arasında en fazla orana sahiptir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Engelli ve Yaşlı İstatistik verilerine bakıldığında 917.259 kişi ve % 40,63 oranla engelliler grubunda en fazla paya sahip grup olduğu görülmektedir. (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022)

3. ENGELLİLİK KURAMLARI

Her dönem yeni bir olguyu beraberinde getirmektedir. Engellilikte de her dönem toplum şartlarına göre ele alınmaktadır ve bu durumun birçok engellilik modelinin ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir. Her yaklaşım bir önceki yaklaşımın düşüncelerini eleştirerek kendi düşünce temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan engellilik kuramları; ahlaki model, tıbbi model ve sosyal model olarak üç başlıkta toplanmaktadır.

Engelliliği tanımlamayı, anlamlandırmayı amaçlayan ilk kuram olan ahlaki model, geleneksel bakış açısıyla engelliliği ele almaktadır. Dini temeller üzerinden incelenen ahlaki modelde engelli bireylerin tanrı tarafından cezalandırıldığına inanılmaktadır. Engellilik, bireyin veya ailesinden birinin yaptığı bir kötülüğün sonucu olarak görülmektedir. (Amponsah- Bediako'dan aktaran Kaldık, 2020: 30) Bu nedenle de hem engelli birey hem de ailesi toplum tarafından dışlanmaktadır.

Engellilikle ilgili en eski model olan ahlaki modelin Orta Çağın sonlarına kadar değişik şekillerde görülmeye devam ettiği bilinmektedir. (Kaldık, 2020: 30) Bu modelin bilim ve teknoloji alanında ki gelişmeler ışığında önemini kaybetmesi ile engellilik artık bir hastalık olarak görülmeye başlanmış ve ahlaki model yerini tıbbi modele bırakmıştır.

Tıbbi modelde engellilik bir hastalık olarak görülmekte ve tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Bu modelde hastalık ve sakatlık tıbbi olarak açıklanır ve engelli bireylerin sosyal hareketleriyle ilgilenmek yerine onların hastalık ve sakatlık durumlarını iyileştirmeye ya da rehabilite etmeye önem verilir. (Burcu, 2015: 324)

Engelliliğin tıbbileşmesi ekseninde, yeti kaybı olan bireylerin çalışma hayatına dahil edilmesi için bireylerin rehabilitasyona tabi tutularak “normal” bir yurttaş haline getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. (Galvin’den aktaran Kaldık, 2020: 30) Bu durum tekerlekli sandalyeye mahkûm bir birey için ne pahasına olursa olsun yeniden yürüyebilmek şeklinde algılanmakta bu da ancak tıbbi bir destekle mümkün görünmektedir. (Yamak, 2020: 23)

Tıbbi model engelli bireyin bir başkasının bakımına muhtaç olduğunu belirtmektedir. Tıbbi modelin bu tutumu engelli bireyleri diğer insanlara göre daha aşağıda bir konuma indirgeyerek engelliliği kötü, istenmeyen ve trajik bir durum olarak göstermektedir. (Burcu, 2020: 24-25)

Tıbbi model engelliliği sadece fiziksel yönüyle ele almasından dolayı eleştirilmektedir. Bu modelde engelliliğin sosyal yönünün yok sayıldığı görülmektedir. Tıbbi model engelliliği toplumsal bağlamdan kopararak sadece patolojik eksende değerlendirmektedir. (Oliver’den aktaran Kaldık, 2020: 31)

Tıbbi modele tepki olarak ortaya çıkan sosyal model bireyin engelinden ziyade toplumdan ötekileştirilmesi üzerinde durmaktadır. Bireyin bazı yeti yitimlerinin olduğunu kabul eden sosyal modele göre bireyleri engelli hale getiren bu yeti yitimlerinden ziyade bireyleri bağımlı kılan ve toplumsal yaşama katılımlarını engelleyen çevresel faktörler olduğu belirtilmektedir. (Kaldık, 2020: 31) Bu engeller; tekerlekli sandalyeyle çıkılamayacak basamaklar, yüksek kaldırımlar, duvarların yüksek kısımlarına monte edilen elektrik anahtarları gibi mekânsal engeller olabileceği gibi özel alt sınıflar gibi eğitimsel nitelikli engeller de olabilmektedir (<https://www.siirt.edu.tr>). Erişim Tarihi: 22.11.2022 Yine sosyal modele göre görme engellilerin ulaşım, binalara erişim ve bunun dışında karşılaştıkları diğer birçok çevresel sorun toplumun yarattığı sorunlar olarak görülmektedir. Yani ortada iyileştirilmesi gereken “bozuk birey” yerine, değişmesi gereken “bozuk toplumsal yapılar” olduğu ileri sürülmektedir. (Yamak, 2020: 26)

Toplumsal değişimi şart görerek engellilerin kendi hakları, sorumlulukları ve kendi seçimlerini yapabileceğini savunan sosyal model, engelli birey ile engelli olmayan bireyi aynı toplumda aynı şartlar altında yaşamasını öngörmektedir. (Çapacıoğlu, 2021: 8)

4. GÖRME ENGELLİLERİN SOSYAL HAYATTA KARŞILAŞTIĞI GÜÇLÜKLER ve SOSYAL DIŞLANMIŞLIKLARI

Görme duyusu hayatı anlamamızda çevremizde olup bitenleri anlamlandırmamızda büyük öneme sahiptir. Görme engelli bireylerin sosyal hayatta var olabilmesi için toplumun inşa ettiği engellerin en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda görme engelli bireyler sosyal hayatta birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Altı grupta toplanan bu güçlükler; erişilebilirlik, istihdam, eğitim, trafik/ ulaşım, sağlık ve rehabilitasyon olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca görme engelli bireylerin

sosyal hayatta karşılaştığı güçlükler onların sosyal hayatın bu alanlarından dışlanmalarına da sebep olmaktadır.

Görme engelli bireylerin sosyal hayatta karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri erişilebilirliktir. Erişilebilirlik; binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasıdır. (Engelliler Hakkındaki Kanun, 2005) Görme engellilerin bağımsız yaşam sağlayabilmesi için okula, hastaneye, kütüphaneye, toplu taşıma araçlarına, internete, müzelere ve daha birçok alana erişim sağlayabilmesi büyük öneme sahiptir. Ayrıca görme engelli bireylerin sosyal hayatta aktif olabilmeleri için spor faaliyetlerine katılabilmeleri gerekmektedir. Spor yapabilmeleri için erişilebilir salonlara, ihtiyaçlarını giderecek malzemelere ve alanında uzmanlaşmış antrenörlere ihtiyaçları bulunmaktadır. (Görme Engellilerde Bağımsız Yaşam ve Erişilebilirlik Sonuç Raporu, 2021) Bu ihtiyaçları karşılamada yerel yönetimin destekleyici faaliyetlerde bulunması gerekmektedir.

Görme engelli bireyler erişilebilirlik alanında fiziki çevre koşullarına erişimde de pek çok güçlükle karşılaşmaktadırlar. Bu bağlamda fiziki koşullara erişimde yaşanan güçlükler bu bireylerin fiziki çevreden dışlanmasına sebep olmaktadır. Yapılan bir araştırmada engellilerin yaşadıkları bina, cadde, sokak ve yollarda engeline uygun düzenlemelere görme engelli bireylerin sadece %2,6'sı evet bulunur cevabını vermiş %65 gibi yüksek bir oranda hayır cevabını vermiştir. (Ekici ve Akdoğan, 2011: 217) Hangi engel türü olursa olsun genel olarak engelli bireylerin ortalama %68'inin yaşadığı çevrede engeline bağlı olarak hayatlarını kolaylaştıracak ve hareket imkanlarını artıracak bir düzenleme bulunmamaktadır. (Ekici ve Akdoğan, 2011: 127) Bu durum engelli bireylerin kamusal alandan tecrit edildiğinin önemli göstergelerinden biridir. (Tufan ve Arun'dan aktaran Ekici ve Akdoğan, 2011: 127-128)

Görme engelli bireyler kentlerde de birçok güçlükle karşılaşmakta ve bu sorunlar görme engelli bireylerin kentteki birçok kuruma erişimini engellemekte ve dışlanmalarına neden olmaktadır. Dalkıran bu durumu şöyle açıklamaktadır;

Kentlerin kalabalık olmasından kaynaklı olarak hareket kısıtlanması, insanların bilinçsizce yardım etme içgüdüğü, yönlendirici kılavuz çizgilerinin her yerde olmaması, olan yerlerde de erişilebilirliğin olmaması, kaldırımların dar olması, araçların kaldırımın üzerine park edilmesi, kent mobilyalarının gelişigüzel konulması, yaya geçidinin az olması ve trafik lambalarının sesli sisteminin yetersiz kalması gibi sorunlar görme engelli bireylerin kentlere rahatça ve özgürce erişebilmesini engellemektedir. Tüm bu engellerden dolayı erişilebilirliği olmayan kentler, engelli bireylerin kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Haberman'ın bütünleştirici olarak vurguladığı kamusal alan engelli bireyler yönünden deneyimlenememektedir. Dolayısıyla engelli bireyler kamusal alandan dışlanmaktadır. (Dalkıran, 2021: 76)

Görme engelli bireylerin karşılaştığı bir diğer güçlük ise istihdamdır. Ülkemizde engellilerin işçi olarak istihdamı 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30'uncu maddesinde öngörülen kota sistemi ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda 50 veya daha fazla işçi çalıştırılan özel sektör iş yerlerinde %3 engelli, kamu iş yerlerinde ise %4 engelli işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırılmakla yükümlüdürler. (İş Kanunu,2003) Kamu iş yerlerinde engelli istihdamında EKPSS (Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı) puanı gerekmektedir. Bu düzenlemeler yeterli olmamakla birlikte engelli bireylerin iş yaşamına dahil edilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak hiçbir alanda iş yapamaz gözüyle bakılan görme engelli bireylere iş verenler

tarafından ön yargıyla yaklaşılmaktadır. Bu durum görme engelli bireylerin iş gücünün dışına itilmesine sebep olmaktadır. İşsiz olan, üretken kılınmayan, başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilecek kapasiteye ulaşamayan engellilerin toplum içindeki gücü de yetersiz ve zayıf olmakta, toplumsal ilişkilerde eşit olma şansını elde edememelerine neden olmaktadır. (Çarkçı, 2011: 47) İşsiz olan engelli bireyler; ihtiyaçlarını karşılayamaz, kendini toplumdan soyutlamak ister ve yalnızlaşır.

İstihdam, görme engelli bireylerin dışlanmasının önlenmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, toplumda görünürlüğüünün artmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte istihdam edememe, iş gücü piyasasında yer alamama bireyin mecburi ihtiyaçlarını karşılamasına engel olarak sosyal dışlanma sebebi şeklinde kendini meydana getirmektedir. (Çapacıoğlu, 2021: 32)

Görme engellilerin karşılaştığı bir diğer güçlük ise eğitimidir. Eğitim hakkı; 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanununun 15'inci maddesinde "Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkanından ayrımcılık yapılmadan yararlandırılır" şeklinde tanımlanmaktadır. (Engelliler Hakkında Kanun, 2005) Ancak eğitimde gerekli olan akıllı tahta, tablet ayrıca ders materyallerinin görme engelli bireylere uygun hazırlanmaması, ders kitaplarının Braille, dijital ve sesli materyal olarak hazırlanmaması görme engelli bireylerin eğitimde karşılaştıkları güçlüklerin başında gelmektedir ve bu bireylerin eğitim alanından dışlanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca TÜİK'in "Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010" verilerine bakıldığında ise görme engelli bireylerin %32,1'i okur yazar olmadığı, %11,8'i okur yazar olup bir okul bitirmediği, %22,3'ü ise ilkökul mezunu olduğu belirtilmektedir. Bu oran görme engelli bireylerin eğitimden yeterince yararlanamadığını göstermektedir.

Görme engellilerin karşılaştığı başka bir güçlük ise trafik/ulaşımdır. Kaldırımlar, yaya ve üst geçitler görme engelli bireylerin kullanımına uygun değildir. Özellikle karşıdan karşıya geçerken trafikte sesli sistemin olmaması; görme engelli bireylerde çarpmalara, yaralanmalara hatta ölümlere sebep olmaktadır. Yol, kaldırım, geçit gibi fiziksel etkenler ve toplu ulaşım araçlarının engellilere uygun dizayn ve organize edilmemesi, engelliye evine mahkûm etmekte ya da yanlarında devamlı bakıcıya muhtaç etmektedir. (Öksüz, 2022: 24)

Ulaşımında özellikle trafik ışıklarının olduğu alanda sesli sistemin olmaması, kabartma zeminlerin azlığı, otobüslerin içerisinde ses sinyalizasyonunun olmaması ya da her şehirde bulunmaması görme engelli bireylerin dışlanmasına neden olmaktadır.

TÜİK'in yaptığı "Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010" verilerine göre fiziksel çevre düzenlemelerinden kaldırım, yaya yolu ve yaya geçitlerinin engelli bireylerin kullanımına uygun olup olmaması konusunda görme engelli bireylerin %71,3'ü uygun olmadığı şeklinde görüş belirtmektedir. Bu durum görme engelli bireylerin ulaşımdan dışlanmışlığının bir diğer göstergesidir.

Görme engelli bireylerin karşılaştığı bir diğer güçlük ise sağlık alanındadır. Tüm insanların olduğu gibi görme engelli bireylerin de yaşamsal faaliyetlerine devam edebilmek için sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi gerekmektedir. Engellilerin sağlık hizmetine ve sağlık hizmeti veren kurum ve kuruluşlara erişebilmesi koruyucu hizmetler açısından eşit olanaklara sahip olabilmeleri ve erişilebilir sağlık hizmetleri için merdivenler ve kaldırımlar, asansörler gibi birçok alanda düzenlemelerin yapılması engellilerin sağlık ve iyi hali için gerekmektedir. (Çelik, 2019: 4)

Sağlık Bakanlığının “Özürü Kişilere Yönelik Sağlık hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelgede, 2010” engelli bireylerin hastane poliklinik uygulamalarında öncelikli sırası alınacak gruplar arasında yer almaktadır. Ayrıca bu genelgede görme engelliler için takip izi oluşturulması; asansör, tuvalet, lavabo, müracaat bankosu gibi ortak alanların her engel grubuna uygun şekilde düzenlenmesi; yazılı, görsel ve sesli yönlendirmelerin yapılmasının sağlanacağı belirtilmektedir. Ancak tüm bu durumlar uygulamaya gelindiğinde belli sorunlar oluşturmakta ve görme engelli bireylerin sağlık alanından dışlanmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca TÜİK tarafından gerçekleştirilen “Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, 2010” verilerine göre kayıtlı engellilerin %77’si sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini istemekte, %36,3’ü sağlık hizmeti veren kuruluşların fiziksel çevre koşulları ulaşılabilirliğindeki yetersiz ve düşük hizmet kalitesi gibi sorunlar nedeniyle sağlık alanında ayrımcılık olduğu algısına sahip olmaktadırlar. (Oral vd., 2016: 85) Sağlık hizmetlerine erişime, ulaşımdan sağlıkçıyla olan iletişime kadar engelli bireyin bu temel ihtiyaçlara zorlukla ulaşmış olmaları engellileri dışlanmaya maruz bırakmaktadır. (Çapacıoğlu,2021: 37)

Görme engelli bireylerin karşılaştığı bir diğer güçlüğün ise rehabilitasyon hizmetleri alanında olduğu bilinmektedir. Rehabilitasyon, herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetleri tanımlamaktadır. (Engelliler Hakkında Kanun, 2005)

Görme engelli bireylerin genellikle ailelerine bağımlı yaşadığı bilindiğinden rehabilitasyon bu bağımlılığı en aza indirmede önemli bir alanı teşkil etmektedir. Ancak rehabilitasyon hizmetlerinde engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu araçların yetersizliği, yeterli sayıda uzman personelin bulunmaması engelli bireylerin rehabilitasyon alanında yaşadığı güçlüklerin başında gelmektedir.

Rehabilitasyon tüm engelli gruplarında olduğu gibi görme engelli bireylerin de kendi kendine yetebilmesi, topluma dahil olabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Görme engelli bireyler rehabilitasyon sürecinde birçok araç gerece ihtiyaç duymaktadır. Öyle ki bazı araç gereçler görme engelli bireylerin hareket kabiliyetini artırması ve toplumla bütünleşebilmesi için gereklilik göstermektedir. Belli bir oranda görme engeli olan bireyin bir gözlük desteği ile bu sorunu çözülecekse, kısıtlılığının dışına çıkabilecekse bu engelli birey için vazgeçilmez bir imkân olmakta bu imkan sağlanamadığında ise engelli bireyin topluma katılmasının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. (Işıkhana, 2019:30)

Engelli bireylere rehabilitasyon sürecinde gereksinim duydukları araç gerecin ücretsiz veya hesaplı verilmesi, ihtiyaç duydukları özel araçların geliştirilmesinde AR-GE araştırmalarının desteklenmesi, bu araçların üretimi ve ithalinin kolaylıkla sağlanması ve engelli bireylerin bu araçlara ulaşabilir olması engelli bireylerin yaşamlarının kolaylaşmasını sağlayan ve toplumsal hayata katılımlarını artıran durumların başında gelmektedir. (Işıkhana vd., 2019: 38) Ancak engelli bireyler bu uygulamalardan yeterli düzeyde yararlanamamakta ve bu durum engelli bireylerin rehabilitasyon alanından dışlanmasına sebep olmaktadır.

5. SONUÇ

Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle işlev kaybı olarak ifade edilen engellilik bireyin tüm hayatını farklı şekillerde etkilemektedir. Aslında bu etkiler bireyin engelinden ziyade toplumsal düzenin inşa ettiği sorunlardır. Engelli grupları arasında yer alan görme engelli bireyler de sosyal hayatta birçok güçlükle

karşılaşmaktadır. Bu bireyler; binalara, okula, hastaneye, kütüphaneye erişimde sorunlar yaşamaktadır. Ayrıca eğitimde ihtiyaç duyulan araç gereçlerin yeterli düzeyde karşılanmaması, rehabilitasyon alanında gerekli malzemelerin temin edilmemesi, istihdamda bu bireylere çalışamaz gözüyle bakılması görme engelli bireylerin sosyal dışlanmasına sebep olmaktadır.

Sosyal dışlanma görme engelli bireylerin ötekileştirilmesine, görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Yollarda görme engelli bireylerin engeline uygun düzenlemelerin olmaması, trafik lambalarında ve toplu taşıma araçlarında sesli sinyalizasyonun olmaması bu bireylerin ulaşım, fiziki koşullara erişim ve daha birçok alandan da dışlanmasına sebep olmaktadır. Bu alanlardan dışlanması görme engelli bireylerin toplumdaki soyutlanmasına yol açmaktadır. Görme engelli bireylerin dışlanmasının önlenmesi için belli uygulamalar ve çalışmalar yapılmakta ancak yeterli sonuç alınmamaktadır. Yapılan düzenlemeler uygulamaya geldiğinde belli sorunlar oluşturmakta ve bu durum görme engelli bireylerin sosyal hayatın belli alanlarından dışlanması ile sonuçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G. (1993). İşitme engellilerde dil ve konuşma. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 2-9.
- Aile Eğitim Rehberi Görme Engelli Çocuklar, 2014.
- Aktop, Z. (2022). *Görme engellilerin müze erişimi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Arslan, Y., Şahin, H.M., Gülnar, U., Şahbudak, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar: Batman merkez örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Ayaydın, F.Y. (2015). *Farklı engellilik gruplarına sahip 10-14 yaş grubu öğrencilerin fiziksel uygunluk derecelerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Balcı, S. (2019). *Engellilerin sosyal dışlanma durumu: Araklı örneği*. Yüksek lisans tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane.
- Bektaş, B. (2021). *Engelli bireylerin erişilebilirlik problemlerine yönelik nitel bir araştırma: Ankara merkez örneği*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Birglary, S. (2021). *İşitme ve görme engelli bireyler arasında iletişim sağlamanın temel aracı olarak sosyal medya: Afganistan'daki bireylerin facebook kullanım düzeyi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Burcu, E. (2015). Türkiye'de yeni bir alan engellilik sosyolojisi ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, 2, 319-342.
- Burcu, E. (2020). *Engellilik sosyolojisi*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Çapacıoğlu, F.B. (2021). *Bedensel engelli bireylerde sosyal dışlanma: Ataşehir örneği*. Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Çarkçı, Ş. (2011). *Engellilerin mesleki eğitimi istihdamı*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul

- Çayır, E., Sevensan. F., Bahar, Özvarış, Ş. (2010). Ankarada bir derneğe kayıtlı görme engelli kadınlara yönelik şiddetin değerlendirilmesi. Sağlık ve Toplum Dergisi, 4, 22-27.
- Çelik, F. (2019). *Bedensel engellilerde sosyal dışlanma ve benlik saygısı ilişkisi: Adıyaman ili örneği*. Yüksek lisan tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Çifcibaşı, İyigün, S. ve Tortop, H. S. (2018). Özel eğitimde yenilikçi uygulamalar görme engelli bireyler için inovatif ve yenilikçi teknolojik araç tasarımları ve yaşam doyumlarına etkisi. Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 5(2), 31-43.
- Çulhacık, G. (2020). *Engelli çocuğa sahip ailelerde sanat etkinliklerinin kullanıldığı aktivite gruplarının psikolojik dayanıklılık ve ilişkili faktörler üzerine etkileri*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Dalkıran, Ç. (2021). *Ankara Atatürk bulvarı ve çevresinde görme engelli bireylerin kent ve sosyal çevreye erişebilirliği*. Yüksek lisan tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, S. (2021). *Engelli birey ve ailesinin ötekileştirilmesi: Aksaray ili örneği*. Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Niğde.
- Ekici, S.ve Akdoğan, H. (2011). *Modern kentleşmede engelliler ve güvenlik*. Adalet Yayınevi Ankara.
- Engelliler Hakkında Kanun, 2005.
- Engelli Kişilere Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin Genelge, 2010.
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022.
- Görme Engellilerde Bağımsız Yaşam ve Erişilebilirlik Sonuç Raporu, 2021.
- Görme Engelliler Sosyo-Ekonomik ve Girişimcilik Düzeyi Analizi Araştırması, 2018.
- Işıkhan, V., Erbay, E., Meral, B. F., Duyan, V., Genç, Y., Şar, A. H. (2019). *Engellilerle sosyal hizmet*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- İş Kanunu, 2003
- Kaldık, B. (2020). *Engelli bireylerin sosyal dışlanma deneyimleri ve sosyal dışlanma ile başa çıkma stratejileri: Tokat ili örneği*. Doktora tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Kalkan, E. (2018). *Fiziksel engelli bireylerde öz yeterlilik, öfke ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek lisan tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, E ve Sarı, İ. (2018). Bedensel ve görme engelli bireylerin çeşitli değişkenler açısından boş zaman tutumlarının incelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 3(4), 19-31.
- Kazak, M. (2008). Görme engellilere Yönelik Kütüphanecilik hizmetlerinde Türkiye'deki son gelişmeler: Gazi üniversitesi merkez kütüphanesi görme engelliler bölümü örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 216-221.
- MEB, 2008, Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi işitme engelli bireyler destek eğitim programı.
- Oral, A., Aydın, R., Ketenci, A., Akyüz, G., Sindel, D., Yalman, A. (2016). Dünya engellilik raporu: Türkiye'de engellilik ile ilgili konuların analizi ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon tıp uzmanlığının katkıları. Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Derneği, 1(62), 83-97.

Öksüz, A.T. (2022). *İşitme engeline sahip bireylerde sosyal dışlanma olgusu*. Yüksek lisans tezi, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir.

Özgür, İ. (2004). *Engelli çocuklar ve eğitimi*. Karahan kitabevi, Adana.

Öztürk, M. (2021). *Türkiye’de engelli gerçeği*. Müsiat Cep Kitapları, İstanbul.

Sapançalı, F. (2005). Avrupa birliğinde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 51-106.

Seyyar, A. (2015). *Dünya’da ve Türkiye’de engelli dostu*. Rağbet Yayınları, İstanbul.

Şahin, T. (2009). *Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi. Sosyal yardım uzmanlık tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.*

TDK.

TÜİK Engellilerin sorun ve beklentileri araştırması, 2010.

Yamak, M. (2020). *Türk sinemasında engelli temsili: 1969-2013 yılları arası Türk filmleri*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

<https://www.siirt.edu.tr> erişim 22 Kasım, 2022,

<http://sozluk.gov.tr>, erişim 14 Kasım, 2022,